

Voorwoord

Wat zijn de echte waarden van onze westerse samenleving? Hoe zijn ze tot stand gekomen, welke offers zijn ervoor gebracht en welke toekomst hebben ze nog? Het zijn vragen die tegenwoordig vaak worden gesteld. Een antwoord daarop wordt gegeven door Eugen Rosenstock-Huessy, erkend expert op het gebied van de Europese geschiedenis, in dit aansprekende en heldere verhaal over de wording van de westerse wereld.

Een geschiedenisboek dat begint met een ontboezeming van de auteur en eindigt met een hoofdstuk over de waarde van de humor, biedt iets dat in de moderne westerse geschiedschrijving nog vrijwel onbekend is, namelijk een combinatie van persoonlijke betrokkenheid en wetenschappelijke distantie. Luchthartig, maar daarom niet minder ernstig, blikte de auteur aan het eind terug op een geschiedenis die hij onomwonden tot de zijne heeft verklaard: die van Europa en de westerse wereld. De lezer wordt uitgenodigd mee te delen in de fascinatie van de auteur over het feit dat ruim duizend jaar Europese geschiedenis daadwerkelijk een rode lijn blijkt te vertonen, dwars door een lange reeks revoluties heen naar ons huidige tijdperk waarin Europa die revoluties te boven is gekomen.

Eugen Rosenstock-Huessy (1888-1973) promoveerde in 1910 als rechts-historicus aan de universiteit van Heidelberg met een dissertatie getiteld *Landfriedensgerichte und Provinzialversammlungen vom neunten bis zwölften Jahrhundert*. Hij verwierf onder meer bekendheid door zijn correspondentie met de filosoof Franz Rosenzweig over de verhouding jodendom-christendom en doceerde aan tal van universiteiten in Europa en de Verenigde Staten, waaronder Harvard en het befaamde Dartmouth College (NH). Het onderhavige boek is een eigen bewerking door de auteur van een in 1931 in het Duits verschenen werk, in 1951 opnieuw uitgegeven onder de titel *Die europäischen Revolutionen und der Charakter der Nationen*.

Dat de auteur de door hem beschreven geschiedenis tot de zijne verklaart, biedt de lezer het grote voordeel dat hij een authentiek en levend verhaal voorgeschoteld krijgt, geheel getrouw aan Rosenstock-Huessy's eigen adagium *respondeo etsi mutabor* (ik antwoord ook al moet ik veranderen, zie Hoofdstuk 18).

Rosenstock-Huessy neemt nadrukkelijk afstand van de in zwang zijnde methode, waarbij de geschiedenis wordt behandeld als eindeloze reeksen feiten en feitjes die kunnen worden gerangschikt in allerlei willekeurige verzamelingen. Hij begint en eindigt bij de ervaringen en het lijden van zijn eigen generatie. De lezer kan dat verhaal aanvullen met zijn eigen kennis en levenservaring.

Omdat dit boek een samenhangend verhaal bevat, wordt de lezer aangeraden eerst het boek als geheel te lezen en pas daarna door te dringen naar het overigens zeer interessante detailniveau van de argumentatie. Achteraf is het zeer de moeite waard om het hele verhaal nog eens aan de hand van andere geschiedenisboeken en tijdtafels door te nemen. Dan pas blijkt hoe gedegen de wetenschappelijke grondslagen zijn van dit zo meeslepende verhaal en hoe uniek en relevant de gebruikte methode en de conclusies van het werk zijn.

Mede door het omvangrijke bronnenmateriaal leent 'De grote revoluties, autobiografie van de westerse mens' zich goed als studieboek, zowel op school en de universiteit als voor zelfstudie. Omwille van de leesbaarheid is een appendix opgenomen met enkele toelichtingen en vertalingen waarin het oorspronkelijke werk niet voorzag.

Deze vertaling is tot stand gekomen dankzij de steun van de Stichting Vertaling Werken Rosenstock-Huessy te Delft en de familie P. en M. Blankevoort – van Dorp te Haarlem. Onmisbaar was de hulp van talrijke personen die de vertaler met raad en daad terzijde stonden en veel tijd hebben gestoken in het lezen en becommentariëren van de tekst. In dat verband is de vertaler bijzondere dank verschuldigd aan Lise van der Molen te Winsum, die door zijn diepgaande kennis van het werk van Eugen Rosenstock-Huessy van onschatbare waarde is geweest bij de totstandkoming van deze Nederlandse versie.

De vertaler

Inleiding

*door Harold J. Berman**

Dat dit boek, dat zestig jaar geleden is geschreven, zonder twijfel een buitengewoon boek, een opmerkelijk boek en een fascinerend boek is, heeft niet verhinderd dat het betrekkelijk onopgemerkt is gebleven. Het is gericht tegen de conventionele geschiedschrijving en de conventionele historici zijn er grotendeels aan voorbijgegaan of hebben het gehekeld. Toen het net was uitgekomen publiceerde een vooraanstaand historicus, die een eigen boek over de ‘anatomie’ van de revolutie had geschreven, vernietigende recensies in vier verschillende tijdschriften. Onwillekeurig wordt men herinnerd aan andere niet-erkende genieën zoals de achttiende-eeuwse Italiaanse geschiedfilosoof Gambattista Vico, die gedurende zijn leven en enige tijd daarna volledig werd genegeerd, maar die later werd beschouwd als een belangrijke pionier en aan wiens werken nu speciale colleges worden gewijd door de historische faculteiten van onze universiteiten. Ik twijfel er niet aan dat de academische historici op een dag, misschien al spoedig, zullen ontdekken dat ook Rosenstock-Huessy een van die grote pioniers was met een nieuwe en belangrijke interpretatie van de geschiedenis van het mensengeslacht.

‘De grote revoluties’ is geschiedenis in de beste zin van het woord. Hoewel het oorspronkelijk, wetenschappelijk werk van de hoogste professionele kwaliteit bevat, is het in de eerste plaats geschreven voor de amateur, de lezer met enige algemene ontwikkeling, die wil weten waar wij vandaan komen en waarheen wij gaan. Maar het is ook een *theorie* van de geschiedenis: hoe de geschiedenis moet worden begrepen en hoe historici erover moeten schrijven. In deze inleiding zal ik eerst Rosenstock-Huessy’s theorie van de geschiedenis, zijn geschiedkunde, bespreken en daarna de wijzen waarop die theorie wordt weerspiegeld in deze ‘autobiografie van de Westerse mens’, die hij vertelt.

I.

Rosenstock-Huessy beschouwt het verloop van de geschiedenis als periodiek, onderhevig aan patronen, en als een beweging langs langdurige tijdspannes met terugkerende motieven. Hij gelooft dat het onderverdelen in perioden

van de geschiedenis geen willekeurige zaak is en dat het de primaire taak is van de historicus om de juiste periodisering aan te brengen. Hij vindt de juiste periodisering in de grote omwentelingen die de 'barensweeën' zijn geweest van nieuwe tijdperken. De herinnering aan deze grote omwentelingen vinden we terug in onze feestdagen en in de nieuwe woorden die erdoor geschapen zijn, evenals in de nieuwe politieke en religieuze instituties en ideeën. De periodieke uitbarstingen van gemeenschappelijke passies, zo schrijft hij, 'vormen de tijdperken in de geschiedenis'. (pag. 23)

De historicus moet daarom niet alleen dagen en jaren tellen, maar ook en vooreerst generaties en eeuwen, wil hij 'de Scylla van de wanordelijke details en de Charybdis van de betekenisloze generalisaties vermijden'. De 'wetenschappelijke' of 'objectieve' geschiedschrijving van de negentiende en de twintigste eeuw, die de historicus buiten de geschiedenis plaatsten, heeft geleid tot het voortdurend onderverdelen van het verleden in steeds kleinere stukjes en het uiteindelijk verlies van alle richtinggevoel.

De geschiedenis van Rosenstock-Huessy is *zijn* geschiedenis, de geschiedenis van *zijn* generatie, die tot volwassenheid kwam tijdens de suïcidale Europese Oorlog van 1914. Zijn eigen ervaring als Duits soldaat bij Verdun, de ervaring van de hele generatie van Europese soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog, schiep 'een nieuwe basis voor het begrip van de geschiedenis'. Ze schiep een nieuwe kijk op de Europese geschiedenis en uiteindelijk op de wereldgeschiedenis als onze erfenis, 'onze eigen autobiografie' (pag. 27). Dit boek van Rosenstock-Huessy komt voorbij aan het onbewuste nationale, en vaak nationalistische, vooroordeel van de zogenaamde 'realistische' geschiedenis door het verhaal te vertellen van de Europese context, waarbinnen elk van de grote nationale revoluties geworteld is.

Rosenstock-Huessy's 'autobiografische' geschiedschrijving toont aan dat het een denkfout is om de cartesiaanse vooronderstellingen van de wiskunde en de natuurwetenschappen toe te passen op de sociale wetenschappen en de humaniora. Zijn wantrouwen jegens de academische aanspraken op totale objectiviteit wordt vandaag gedeeld door de beste geleerden, evenals zijn fundamentele inzichten in het vermogen van de taal om mensen gezamenlijk een gemeenschappelijke toekomst binnen te halen. Desondanks blijven de sociale wetenschappen en de humaniora, inclusief de 'wetenschap' (of 'geesteswetenschap') van de geschiedenis, in de praktijk voor een groot deel cartesiaans. Vooraanstaande auteurs over de geschiedenis zijn in toenemende mate rosenstockiaans in zoverre ze zich bewust zijn van de tekortkomingen van de cartesiaanse geschiedschrijving waarbij de historicus beweert historische verschijnselen te wegen, te meten en te tellen in een poging de rationele twijfels te overwinnen, die volgens Descartes het uitgangspunt moeten zijn bij alle onderzoek, en bovendien in het daarmee samenhangende bewustzijn

van het belang van zowel passies als tradities bij het vormgeven van de grotere patronen van historische verandering en continuïteit. Maar de doorsnee-auteur *over* geschiedenis, dat wil zeggen van dissertaties, studieboeken en gezaghebbende monografieën, blijft cartesiaans door de nadruk die gelegd wordt op de sceptische analyse van historische gegevens en de mechanische verklaringen van historische ontwikkelingen.

Rosenstock-Huessy's intens persoonlijke stijl, door een van zijn grote bewonderaars, de eminente Amerikaanse historicus Page Smith betiteld werd als 'fel anti-academische taal', is zoals Smith heeft gezegd, 'een essentieel onderdeel van het uitdrukken van zijn visie'.

Voor Rosenstock-Huessy is de geschiedenis doelgericht en worden haar doelen duidelijk terwijl ze zich ontvouwt. Wat dat betreft had hij kunnen zeggen dat de geschiedenis openbaring is, het is een openbaring van onze bestemming. Voor de Westerse mens worden die doelen van de geschiedenis vooral geopenbaard door de periodiciteit, haar ontwikkelingspatronen en terugkerende motieven. Maar we mogen niet pretenderen dat wij als historici het recht hebben de lezer een afgerond denksysteem op te leggen, voorzien van zijn eigen definities en een eigen methodologie. De geschiedenis is geen natuurkunde of scheikunde. Rosenstock-Huessy *betrekt* de lezer bij zijn verhaal over onze erfenis en hij vraagt om een creatief antwoord. De laatste regels van de tekst van dit grote werk vormen het hart van zijn geschiedschrijving: "In de samenleving die we met elkaar, na de aardbeving, weer opbouwen, op de as van de helling van de Vesuvius, smaakt de rode wijn van het leven beter dan waar ook. En een man schrijft een boek zoals hij ook zijn hand uitsteekt, opdat hij mag merken dat hij niet alleen staat in de overlevingsstrijd van het mensengeslacht." (pag. 719)

II.

'*De grote revoluties*' verklaart de moderne westerse geschiedenis als een enkele periode van 900 jaar, ingezet door een totale revolutie – de revolutie van de rooms-katholieke kerk onder de pausen, tegen de keizerlijke, koninklijke en feodale overheersing – en daarna in fasen onder te verdelen door een reeks van totale revoluties die achtereenvolgens in de verschillende Europese naties uitbraken. Deze opeenvolgende nationale revoluties – de revolutie van de Italiaanse stadsstaten, de Duitse Reformatie, de Puriteinse Revolutie in Engeland, de Franse en Amerikaanse Revoluties en de Russische Revolutie – waren aanvankelijk voorbereid door bewegingen die in heel Europa werkzaam waren en hadden uiteindelijk ook hun weerslag op heel Europa. De dialectiek van revolutie en evolutie en het uiteindelijke falen van de pogingen om de apocalyptische visies van de grote revoluties te verwezenlijken, culmineerden in de ineenstorting van Europa in 1914 en de Russische Revolutie van 1917.

Deze visie op de geschiedenis van de westerse mens gaat ervan uit dat de regeneratie van Europa na de Eerste Wereldoorlog tot stand moet komen door de integratie van nationale geschiedenissen in één gemeenschappelijke Europese bestemming, een die een integrerend deel zou moeten uitmaken van de gehele geschiedenis van het mensengeslacht. Dit is een visie die pas nu, twee generaties later, werkelijkheid begint te worden.

Rosenstock-Huessy begint zijn verhaal, na treffende inleidingen, met de Russische Revolutie en baant zich dan een weg terug in de chronologie, via de revoluties van de achttiende, zeventiende en zestiende eeuw, alvorens hun gemeenschappelijke wortels in de Pausrevolutie van 1075-1122 te tonen. Dit heeft als voordeel dat meer verafgelegen gebeurtenissen in het perspectief worden geplaatst van die waarmee we beter bekend zijn. Het heeft echter wel tot gevolg dat de lezer verscheidene honderden bladzijden moet wachten op een volledige bespreking van de bredere 'Europese' verklaring en het contrast daarvan met de uitsluitend 'nationale' verklaringen.

Karl Marx omschreef revoluties als 'de locomotieven van de geschiedenis'. In feite verschenen zulke 'revoluties' oorspronkelijk alleen in de westerse wereld. Marx telde de, wat hij noemde, 'bourgeois' ofwel 'kapitalistische' revoluties in Duitsland, Engeland en Frankrijk, en hij voorspelde een daaropvolgende 'proletarische' of 'socialistische' revolutie. Hij heeft nooit een specifieke revolutie van het 'feodalisme' gevonden in de periode voor de zestiende eeuw. Helaas is de Marxistische periodisering van de geschiedenis als een beweging van het middeleeuwse feodalisme naar het moderne kapitalisme en het post-moderne socialisme geleidelijk aan de conventionele geschiedschrijving binnengedrongen, niet alleen in Sovjet-Rusland, maar vrijwel overal. Een van de misvattingen daarvan is de totale ontkenning van de gewelddadige omwenteling van de late elfde en de vroege twaalfde eeuw, die destijds de 'Gregoriaanse Reformatie' werd genoemd (naar haar leider paus Gregorius VII) en die tegenwoordig door specialisten algemeen wordt erkend als de revolutionaire breuk tussen de 'lage' en de 'hoge' 'middeleeuwen'. Rosenstock-Huessy was wellicht de eerste – in zijn in 1931 gepubliceerde boek dat als wegbereider diende voor *'De grote revoluties'* – die de Gregoriaanse reformatie betitelde als 'Pausrevolutie'. Zijn interpretatie van het revolutionaire karakter van deze transformatie van de rooms-katholieke kerk en de consequenties ervan voor de eropvolgende wereldlijke revoluties (die allemaal ten dele gericht waren *tegen* de rooms-katholieke kerk) brengt de denkfouten van Marx ten aanzien van het economisch determinisme aan de oppervlakte en corrigeert ze. De rosenstockiaanse geschiedschrijving benadrukt het totale karakter – politiek, economisch, maatschappelijk, juridisch, religieus en meer – van deze omwentelingen, waarvan elke westerse natie er tenminste één als oorsprong heeft.

Middenin het boek, in Hoofdstuk 8, getiteld 'Polybius of de reproductie

van het staatsbestuur', krijgt de lezer een interpretatie van datgene wat de grote nationale revoluties gemeen hebben en van de manieren waarop de respectievelijke nationale karakters waaraan zij vorm hebben gegeven, onderling op elkaar hebben ingewerkt bij de vorming van een gemeenschappelijke Europese cultuur. De oude polybiaanse cyclische theorie van het staatsbestuur leerde dat de monarchie gecorrumpeerd wordt door de tirannie en wordt opgevolgd door de aristocratie, dat aristocratie wordt gecorrumpeerd door oligarchie en wordt opgevolgd door democratie, en dat de democratie gecorrumpeerd wordt door ochlocratie, de regering van het gepeupel, en dan weer wordt opgevolgd door monarchie of tirannie. Rosenstock-Huessy toont aan dat in Europa, opgevat als één afzonderlijke cultuur, monarchie, aristocratie en democratie gelijktijdig bestonden, evenals feodale, kapitalistische en socialistische instituties. De auteur keert dan in Hoofdstuk 12 terug naar Polybius door parallellen te trekken tussen de nationale revoluties en daarnaast tussen die en de Pausrevolutie. Elke revolutie strekt zich uit over verscheidene generaties. Elk ervan maakt een periode van verheffing door, die wordt gevolgd door een periode van vernedering, en elk beleeft later een 'gouden eeuw'. Rosenstock-Huessy illustreert deze cycli niet alleen met voorbeelden uit politiek, economie en wetgeving, maar ook met linguïstische, artistieke en anderssoortige voorbeelden.

Dit grote werk is op een aantal punten duister en voor meer dan één uitleg vatbaar, en het bevat vergissingen. Maar er zijn ook buitengewone inzichten en tal van oorspronkelijke historische ontdekkingen te vinden. Het hoofdstuk over de Amerikaanse Revolutie is van bijzonder belang, omdat het laat zien hoe de Amerikanen in 1776 verdeeld waren (we mogen eraan toevoegen dat ze dat nog steeds zijn) tussen de aristocratische, communautaire en traditionalistische ('puriteinse') erfenis van de zeventiende-eeuwse Engelse Revolutie en de democratische, individualistische en rationalistische ideologie die later triomfeerde in de achttiende-eeuwse Franse Revolutie.

Elk van de grote revoluties begon als een radicale beweging met een enkel apocalyptisch doel, maar elk ervan verzoende zich uiteindelijk met het verleden waartegen ze in opstand was gekomen. Rosenstock-Huessy, die dit schreef in 1938, zag hoe de Russische Revolutie zich in 1934 begon te vestigen met Stalin's eerherstel voor de Russische geschiedenis en de traditionele Russische taal en het feit dat hij het revolutionaire internationalisme de rug toekeerde. We kunnen nu zien dat het meer dan vijftig jaar duurde voordat deze restauratie zijn beslag vond.

Wie *'De grote revoluties'* beschouwt, bijna zestig jaar nadat het is geschreven, moet erkennen dat de 'nieuwe wetenschap van de geschiedenis' waarvan de auteur stelt dat hij die hier 'beproeft', tot op de dag van vandaag nauwelijks van invloed is geweest op de professionele geschiedschrijving. De professionele historici hebben hun blikveld alleen maar verder vernauwd. Ze streven

er steeds meer naar zich van hun studieobject te distantiëren. Slechts enkelen roepen, vergeefs, op tot een bredere visie, meer diepte, meer inzicht in de betekenis van het verleden voor het heden en de toekomst – en dat gewoonlijk nog in een later stadium van hun loopbaan. De tijdspannes van de moderne geschiedschrijving worden in feite steeds korter. Kalenders van grote gebeurtenissen die hun stempel hebben gedrukt op de toekomst en voorbeelden van bezielde taal die geschapen is om passies tot uitdrukking te brengen die onze voorvaders hebben gemotiveerd, worden verwaarloosd ten gunste van ‘krachten’ en ‘omstandigheden’.

Rosenstock-Huessy was een profeet die, als zovele grote profeten, in zijn eigen tijd faalde, maar wiens tijd nu wellicht komt. Ondanks, en vanwege, zijn onconventionele karakter kan *‘De grote revoluties’* ons veel leren over de manier waarop de geschiedenis moet worden begrepen, en belangrijker nog, hoe de geschiedenis van het tweede millennium kan dienen als een profetie van de toekomst van de menselijke soort.

* Prof. dr. Harold J. Berman doceerde onder meer gedurende 37 jaar rechtsgeschiedenis aan Harvard University. Hij schreef meer dan 300 artikelen en 24 boeken over de westerse rechtsgeschiedenis, Russisch recht en internationaal handelsrecht, zoals *‘Justice in the USSR: An Interpretation of Soviet Law’* (revised edition, 1963), *‘Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition’* (1983), *‘Faith and Order: The Reconciliation of Law and Religion’* (1993) en *‘Law and Revolution, II: The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition’* (2003).